

lommal két-három hivatásos művész is jelen volt. A kiváló pedagógus erőfeszítéseinek köszönhetően mintegy nyolcszáz gyerek több mint hétezer alkotása eljutott köztársasági, országos és nemzetközi kiállításokra a világ 53 országába, többek között az USA-ba, Olaszországba, Japánba, Indiába és Kínába.

8. táblázat. Tanulólétszám a különböző tannyelvű osztályokban
(az 1966/1967. és az 1988/1989. tanév összehasonlítása)

Város/járás	1966/1967					1988/1989				
	Ukrán	Orosz	Magyar	Moldován	Összesen	Ukrán	Orosz	Magyar	Moldován	Összesen
Ungvár	4.706	3.864	1.081	–	9.651	111.64	5.363	607	–	17.134
Munkács	5.819	3.252	806	–	9.877	7.509	4.524	708	–	12.741
Beregszászi	3.169	1.575	9.156	–	13.900	4.116	2.302	6.878	–	13.296
Nagybereznai	11.972	88	–	–	12.060	4.549	–	–	–	4549
Perecsényi						4.825	117	–	–	4942
Nagyszőlősi	14.633	677	3.811	–	19.121	15.560	923	2.869	–	19.352
Volóci	9.155	–	–	–	–	4.861	–	–	–	4861
Ökörmezői					9.155	9.166	–	–	9.166	
Ilosvai	16.755	–	–	–	16.755	16.912	–	–	–	16.912
Munkácsi	16.390	–	1.759	–	18.149	14.090	92	1.733	–	15.915
Rahói	13.559	139	–	1.244	14.942	13.847	367	–	1.490	15.704
Szolyvai	13.511	271	–	–	13.782	8.828	340	–	–	9.168
Técsői	20.615	538	727	2.853	24.733	24.684	743	456	3.530	29.413
Ungvári	6.275	718	3.944	–	10.937	5.039	1.300	3.496	–	9.835
Husztí	18.435	787	558	–	19.780	20.544	914	392	–	21.850
Összesen	154.994	11.909	21.842	4.097	192.842	165.694	16.985	17.139	5.020	204.838

Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Officina Hungarica VIII.) Budapest, 1999, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 112. p.

8.2. Magyar oktatásügy és internacionalizmus

Az 1944/1945-ös tanévet Kárpátalján – a szovjet katonai jelenlét következtében – átmeneti időszaknak csak feltételesen tekinthetjük. A tanügy a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa közoktatási megbízotti hivatalának hatáskörébe tartozott. Az első rendelkezések ennek a hivatalnak rendelték alá a sajtótermékeket és a könyvkiadást ellenőrző cenzori bizottságot, zárolták az „idegen” nyelven íródott tankönyveket, utasítást adtak a pedagógusoknak a munka azonnali megkezdésére, a helyi hatalmi szerveknek az iskolaépületek rendbehozatalára. Nemcsak a magyar, német stb. nyelvű kiadványok kerültek tiltólistára, hanem a Proszvita Társaság, a Duchnovics Társaság népkönyvtárainak állománya, valamint a Kárpátaljai Tudományos Társaság kiadványai is.

Az 1944. december 23–24-én tartott első pedagógusértekezleten felhívást fogadtak el, mely kimondta, hogy a tanulókat a „szovjet haza” iránti szeretetre kell nevelni. Ennek értelmében valamennyi településen iskolákat kell nyitni, különösen azokon a helyeken, melyeket a leginkább hátrányos helyzetbe hozott az „idegen hódítók” iskolapolitikája. Félre kell állítani mindazokat a pedagógusokat, akik elárulták a népet és a „megszállókat” szolgálták.

A tanítás a rendeletektől függetlenül a front elvonulása után szinte azonnal megkezdődött a megmaradt pedagógusokkal és tanulókkal. Decembertől viszont, amikor az első hivatalos statisztika szerint már 350 tanintézetben – 5 gimnáziumban, 18 polgári iskolában és 327 népiskolában – folyt az oktatás, a központi irányítás egyértelműnek tekinthető. Ezt támasztja alá Kanyó Sándor beregszászi tanító beszámolója az 1947. augusztusi megyei pedagógusértekezleten: „Az első év nagyon kezdetleges irányú volt. Nem volt rendes beiskolázás, az járt, aki akart. Nem volt semmilyen tankönyv. Mindenki úgy készítette tantervét és tananyagát, ahogy tudta és ahogy a legjobbnak látta, különféle nyelveken: kisorosz, nagyorosz, ukrán, magyar. Ki melyiket értette legjobban, vagy amilyen mintakönyvhöz jutott. A beregszászi magyar iskolában orosz újságból olvastak a gyerekek, amelyet időnként lehetett kapni, hogy a tanulók egyforma szövegeket olvashassanak és ezzel gyakorolják az új nyelvet, amit addig nem tanultak és nem gyakoroltak [...] A második éven már mint magyar tannyelvű iskola szerepelt iskolánk, az orosz mint nyelvet tanítottuk már.”

Az első éven az 1944/1945-es tanévet, a második éven pedig az 1945/1946-os tanévet kell értenünk. A fenti idézetből az derül ki, hogy az első tanévben nem volt határozottan eldönthető az iskolák tanyelve, volt ugyan egységes utasítás, amihez tartani kellett magukat, a tanítás nyelve azonban elsősorban a pedagógus nyelvtudásától függött.

Az 1944/1945-ös tanévben „a beregszászi magyar iskola” egy népiskola és egy polgári iskola volt. Ez volt az egyetlen magyar tannyelvű polgári iskola ebben a tanévben, ahol nem szűnt meg a tanítás. A magyar tannyelvű gimnáziumi oktatást decemberre mindenütt beszüntették. Ezeket a tanintézeteket a megye pedagógusaiból álló bizottságok keresték fel azzal, hogy a magyar nyelvű oktatás megszűnik, de aki úgy érzi, hogy vállalni tudja az ukrán nyelvű iskolát, az maradhat. Beregszászban a diákok közül összesen négyen maradtak. A többiek egy része, átlépve az akkor még nyitott határokat, Magyarországon folytatta középiskolai tanulmányait. A fiú osztályból többeket, valamint két tanárt „málenkij robotra” hurcoltak, ahonnan nem tértek vissza. Az immár ukrán tannyelvű gimnáziumban az osztály gerincét a kárpátaljai ruszin gimnáziumok környező falvaiból származó diákok képezték. Az érettségi után, még mielőtt a terület hovatartozása hivatalosan eldőlt volna, a tanulók és a tanárok nagyobb része Csehszlovákiába távozott.

Az 1945. április 20-án Ungváron kiadott 58. számú dekrétum mondta ki a tanintézetek államosítását. A három tanítóképzőről az 1945. július 3-án kelt néptanácsi határozat döntött. E szerint a tanítóképzés négyéves, koedukációs. Ungvárról az egyik tanítóképzőt áthelyezték Husztra, a munkácsi tanítóképzőben pedig óvodai nevelők számára is indítottak csoportot.

Az 1945/1946-os tanévben magyar tannyelvvél 82 elemi iskola és 17 hétéosztályos iskola kezdte meg működését. Emellett a moldován (román) és az egyetlen szlovák tannyelvű iskola számított nemzetiségi iskolának. A pontosság kedvéért meg kell jegyez-

nünk, hogy a kijevi oktatási minisztérium hivatalos rendeleteiben mintegy két évtizeden keresztül nem használta a „nemzetiségi” kifejezést, hanem helyette a „nem ukrán és nem orosz tannyelvű iskolák” körülírással találkozunk.

Az egyetlen szlovák tannyelvű oktatási intézmény a frigyessalvi [Klenovec] általános iskola volt 1944 és 1946 között. Az iskola igazgatójának korabeli beszámolója szerint „az iskola nagy nehézségekkel küzd amiatt, hogy a falu lakosainak több mint 90 százaléka Csehszlovákiába távozott és ez rendkívül rossz hatással van az oktatásra. Azok is készülődnek, akik eddig még maradtak...”. A tanintézet később megszűnt.

Az 1950/1951-es tanévben először a magyar tannyelvű iskolák között már több a hétosztályos, mint az elemi: 55, illetve 46. A minisztérium a következő tanévben a köztársaság néhány más nemzetiségi iskolájával együtt kárpátaljai moldován és magyar tannyelvű iskolákat is beszámoltatott az azokban folyó oktató-nevelő munkáról, és előszörette azt a megállapítást, hogy „a fennálló iskolahálózat teljes egészében biztosítja a nem ukrán és nem orosz nemzetiségű gyerekek általános hétosztályos anyanyelvi iskoláztatását”. Az első nemzetiségi középiskolák – négy magyar (Kaszony, Vári, Nagyberég, Nagydobrony) és egy moldován tannyelvű – az 1953/1954-es tanévben indultak Kárpátalján. Ettől kezdődően fokozatosan növekedett a magyar tannyelvű középiskolák száma, de a tanintézetek – elemi, általános és középiskolák – összlétszáma (90 és 100 között) igen kis eltéréssel állandó szinten maradt. Az a tény, hogy már 1945 szeptemberében annyi magyar tannyelvű iskola kezdte meg működését, melynek számbeli változása a szovjet időszakban alig szembevetendő, alapot szolgáltatott a nemzetiségi oktatás kedvező színben való feltüntetésére. Ám az iskolahálózatról alkotott kép teljesebbé tétele érdekében számba kell venni a tisztán magyar és vegyes tannyelvű tanintézetek arányának alakulását.

A magyar tannyelvű iskolákban 1945-től mind az orosz, mind az ukrán nyelvet és irodalmat tanították, nem sok eredménnyel, de ugyanígy gondok voltak e tantárgyakkal az ukrán és orosz tannyelvű iskolákban „a magyar, cseh és német szavakkal való keveredés miatt”. Ezért „az anyanyelv, valamint az orosz nyelv és irodalom eredményesebb elsajátíttatása érdekében” a minisztérium úgy rendelkezett, hogy 1947. december 1-jétől a „nem ukrán és nem orosz tannyelvű iskolákban” szüntessék meg az ukrán nyelv és irodalom oktatását. Az ukrán nyelv eltörlése a nemzetiségi iskolákban a helyzetet lényegesen nem változtatott. Az orosz nyelv oktatásának eredményesebbé tétele érdekében 1953-tól – a magyar tannyelvű középiskolák megnyitásával egyidejűleg – a magyar iskolákban a magyar gyerekek számára orosz vagy ukrán tannyelvű osztályokat indítottak. Az 1966/1967-es tanévben már a magyar tannyelvű iskolák egynegyedében voltak párhuzamos orosz vagy ukrán osztályok. Ezeknek több mint a fele a Beregszászi járásban, a terület egyetlen magyar többségű járásában működtek.

Az 1960/1961-es tanévtől az 1958-as iskolatörvény alapján a hétosztályos iskola helyébe a nyolcosztályos iskola lépett. A középiskolai osztályok 1966-ig továbbra is három osztályt, utána két osztályt jelentettek. 1974-től a nemzetiségi iskolák tanulóit 6 éves kortól iskolázták be az úgynevezett előkészítő (a köznyelvben: nullás) osztályba: ekkor tanultak meg anyanyelvükön írni, olvasni, az első osztály első félévében pedig az orosz ábécét sajátították el. 1989-től mindenki 6 éves kortól jár iskolába, megszűnt a nemzetiségi iskolákban az előkészítő osztály, az elemi négy, az általános öt, a középiskola két osztály (tizenegy osztályos iskola).

9. táblázat. Iskolai tanévek száma a közoktatás különböző szintjein

Tanév	1945/1946	1962/1963	1966/1967	1974/1975	1989/1990
Elemi/általános/ középiskola	4+3+3	4+4+3	0+3+5+2	0+3+5+2	4+5+2

Forrás: Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Officina Hungarica VIII.) Budapest, 1999, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 68. p.

A magyar iskolába járók számának alakulásáról megállapítható, hogy 1945-ben közel tizenkétezer kezdtek meg tanulmányaikat magyar nyelven. Ehhez viszonyítva szembe-tűnő a tanulók számának jelentős növekedése 1948-ban, majd csökkenés tapasztalható 1953-ban, amikor az első magyar középiskolák nyíltak.

10. táblázat. A magyar tannyelvű iskolák száma és tanulólétszáma, 1945–1954

	1945/1946	1949/1950	1953/1954
Elemi	82	53	35
Általános	16	48	59
Középiskola	–	–	4
Iskola összesen	98	100	98
Tanuló összesen	11.808	17.336	16.437

Forrás: Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Officina Hungarica VIII.) Budapest, 1999, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 70–71. p.

11. táblázat. Magyar tannyelvű iskolák, 1987–1991

	1987/1988	1988/1989	1989/1990	1990/1991
<i>Magyar tannyelvű</i>				
Elemi	13	13	11	11
Általános	26	26	29	34
Középiskola	11	11	13	14
Összesen	50	50	53	59
<i>Két- és három tannyelvű (magyar – egyéb)</i>				
Elemi	–	–	–	2
Általános	17	16	14	11
Középiskola	18	19	17	16
Összesen	35	35	31	29

Forrás: Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Officina Hungarica VIII.) Budapest, 1999, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 109. p.

Ettől kezdve egyre növekedett a vegyes tannyelvű iskolák száma, a szülők körében pedig egyre általánosabbá vált az a nézet, hogy a gyermek jövőjének biztosítása érdekében kívánatosabb orosz vagy ukrán tannyelvű iskolába járatni a következő nemzedéket.

A magyar tannyelvű iskolák tanulólétszáma az 1966/1967-es tanévi 21,8 ezerrel az 1988/1989-es tanévre 17,1 ezerre csökkent. Járásokra bontva a Beregszászi járásban 28,6%-kal, a Nagyszőlősi járásban 20,9%-kal, az Ungvári járásban 8,4%-kal, a Huszti járásban 29,7%-kal, Técsón 45%-kal, Ungváron pedig 43,8%-kal csökkent a magyar iskolák tanulólétszáma. Ugyanakkor a Beregszászi járásban – amely az egyetlen járás a megyében, ahol a magyar nemzetiségűek többségben élnek – az orosz iskolák tanulóinak 60,8%-a, az ukrán iskolák tanulóinak 35%-a, Beregszászban az orosz iskolák tanulóinak 38%-a és az ukrán iskolák tanulóinak 25%-a magyar nemzetiségű volt.

12. táblázat. A tanulók megoszlása a különböző tannyelvű osztályok között,%

Tanév	Ukrán	Magyar	Orosz
	tannyelvű osztályba jár		
1981/1982	81,2	8,6	7,6
1984/1985	80,6	9,2	7,2
1985/1986	80,8	9,0	7,4
1986/1987	80,0	7,6	9,0
1988/1989	80,9	8,4	8,3
1989/1990	81,0	8,5	8,1
1990/1991	81,4	8,6	7,7
Magyar nemzetiségű első osztályos tanulók az 1988/1989. tanévben	8,7	67,5	23,8
<i>Az egyes etnikumok aránya a megye lakosságán belül az 1989. évi népszámlálás adatai szerint</i>	78,4	12,5	4,0

Forrás: Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Officina Hungarica VIII.) Budapest, 1999, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 110. p.

A pedagógusképzésben teljesen új generációt kellett felnevelni, hiszen a régi oktatók vagy külföldre távoztak, vagy félreállították őket. A területi közoktatási osztály az első szovjet tanév legnagyobb eredményének könyvelte el, miszerint „sikerült szinte teljes egészében megszabadulni azoktól a tanítóktól, akik alkalmatlanok az ifjúság szovjet szellemű nevelésére”, illetve leszögezte, hogy „sok felsőbb képesítésű magyar tanerő megtagadta hivatását”. A pedagógushiány pótlására az egész területre a Szovjetunió belső területeiről irányítottak pedagógusokat. A magyar tanárok részére folyamatosan tartottak átképző tanfolyamokat. A tárgyalt időszakban a magyar tanítóképzés első intézménye 1947-től a huszti középfokú tanítóképző volt. Az első csoport 1950-ben végzett. Huszton ez egyben az utolsó évfolyam is volt, mert a magyar csoportot áthelyezték a munkácsi tanítóképzőbe. Egyidejűleg megszüntették az ungvári középfokú tanítóképzőt, melynek helyébe tanítóképző főis-

kola lépett. A főiskolán az 1953/54-es tanévben Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Kar nyílt, a következő tanévtől azonban a főiskolát felszámolták. A magyar szakosokat átvette az egyetem orosz nyelv és irodalom szakra, de fakultatív órakeretben hallgathattak magyar nyelvet és irodalmat is. Két évfolyam végzett ily módon. Hivatalosan úgy szerepeltek, mint az első orosz tanárok, akik kifejezetten a magyar tannyelvű iskolákban való munkára lettek kiképezve. Az 1956/1957-es tanévben a magyar tannyelvű iskolákban 1.060 pedagógus dolgozott, közülük 115-nek volt felsőfokú, 721-nek középfokú végzettsége. Ugyanekkor az ungvári egyetemnek 92, a munkácsi tanítóképzőnek 250 magyar nemzetiségű diákja volt. A munkácsi tanítóképző mellé immár mint felsőfokú tanintézményben az ungvári egyetemen 1963-ban magyar nyelv és irodalom szak indult, 1965-től önálló (magyar filológiai) tanszékkal. Mindkét tanintézetben csak a speciális tantárgyakat oktatták magyar nyelven. Más oktatási intézményekben, illetve az adott intézmények más karain nem volt lehetőség a magyar nyelven való tanulásra. A magyar oktatási rendszer az érettségiig terjedt tehát.

13. táblázat. A magyar tannyelvű iskolák pedagógusainak képzés szerinti megoszlása, 1947–1976

Képzés	1947/1948	1949/1950	1959/1960	1970/1971	1975/1976
Felsőfokú	4	5	196	634	862
Felsőfokú tanulmányokat folytat	103	160	273	223	233
Középfokú	329	349	626	617	469
Képzés nélkül	17	91	15	596	468
Érettségi nélkül	69	76	–	43	17
Összesen	552	610	1.100	1.517	1.581

Forrás: Fedinec Csilla: *Fejezetek a kárpátaljai magyar közoktatás történetéből (1938–1991)*. (Officina Hungarica VIII.) Budapest, 1999, Nemzetközi Hungarológiai Központ. 80., 108. p.

A tananyag tekintetében 1947-ig Ukrajna iskoláiban a tanítás a háború előtti szovjet tantervek szerint folyt, az aktuális párthatározatok alapján történő kisebb módosításokkal. 1947–1951 között is csak a középiskolai osztályok tantervében történtek változások, így azok a magyar iskolákat nem érintették. Sokkal inkább változtak ebben az időszakban az ukrán irodalmi tankönyvek, melyek „túlzottan idealizálták Ukrajna régmúltját” és „aránytalanul nagy hangsúlyt fektettek az ukrán írók és költők nemzeti érzületére”. Amikor 1944 végén zárolták az „idegen nyelven” íródott tankönyveket, ez nem csak a magyar könyvekre vonatkozott, hanem többek között a helybeli szláv lakosság különböző irányvonalat képviselő, a háború alatt, illetve után megszüntetett szervezeteinek kiadványaira is; ugyanakkor minden helytörténeti vonatkozású művet is kivontak a forgalomból. Felnőtt egy olyan nemzedék, amely nem volt tisztában saját történelmével. 1956-ban sor került még egy nagy tisztogatásra. Ekkor – most már valamennyi tankönyvből, így a magyar nyelvi és irodalmi tankönyvekből is – ki kellett iktatni J. V. Sztálin említését, valamint az őt dicsőítő műveket. A moldován (román) tannyelvű iskolák tankönyvgondjait úgy oldották meg, hogy azokat teljes egészében Moldáviából (mely akkor a Szovjetunió

tagköztársasága) szállították. Ezeknek az iskoláknak a szovjet időszakban a latin betűs írásról át kellett térniük a cirill betűsre.

Az 1945/1946-os tanévben a magyar iskolák tanmeneteit a járási közoktatási osztályok, illetve maguk az iskolák a nyári tanfolyamokon kapott utasítások alapján, a nyelvi nehézségek miatt eléggé nehézkesen állították össze. „Sajnos nem sokat értettünk, mert ukrán és orosz nyelven folyt az előadás. A fordításokból ismerkedtünk meg az új irányelvekkel” – fogalmazott az egyik beregszászi tanító. A tananyagot az ukrán és orosz nyelvű tankönyvekből kellett fordítani. A magyar nyelvi és irodalmi tantervek összeállítására a járási módszertani szakcsoportok feladata volt. A jóváhagyott tananyagot a pedagógusok a szakcsoport ülésein másolták le, beleértve a versek és az elbeszélések szövegét is. Ezek a kéziratok szolgálták az első „tankönyvek”-ként. Használták „olvasókönyvnek” a korabeli újságokat, s egy ideig az első magyar nyelven megjelent számtankönyv is ezt a célt szolgálta. Az „írásbeliség” eme korszaka a tanulóknak is sok gondot okozott, ugyanis minden tantárgyból „mindent írni kellett [...] Némely gyermek írógörcsöt kapott az ujjáiban [...] Nagy hiba volt az is, hogy a hiányzó tanulók nehezen pótolták az anyagot vagy a papírdarabok, amelyekre sokszor írtak, elvesztek”. Ráadásul „ezek a gyermekek zsinórirást tanultak. Most dült írás a szabály. Mivel begyakorolták az előbbit, nehezen sajátítják el az utóbbit. Így a betűk se nem dültek, se nem állók.”

1946 végétől sorra jelentette meg a köztársasági tankönyvkiadó előző évben létrehozott ungvári szerkesztősége az orosz és ukrán nyelvű tankönyvek magyar fordításos változatait. Persze a kezdeti időben voltak nehézségek a könyvek rendeltetési helyükre való eljuttatásában. A fordításos tankönyvekkel a legnagyobb gond az volt, hogy a fordítónak szorosan kellett ragaszkodniuk az eredeti szöveghez, de kellő gyakorlat, és a magyar szakirodalomban való tájékozódás hiányában a tudományos szaknyelv szenvedett jelentős csorbát. A fordításos tankönyvek alól természetesen a magyar nyelvi és irodalmi tankönyvek kivételt képeztek.

Az egységes tantervek hiánya meglehetősen bonyodalmakat okozott a tanévvizsgákon. Kiderült ugyanis, hogy minden járásban más-más volt a tananyag abból eredően, hogy a járási közoktatási osztályok maguk hagyták jóvá azokat a pedagógusok javaslatai alapján. A tételeket azonban megyei szinten állították össze és adták ki onnan az iskoláknak. Így olyan kérdések is bekerültek, amelyek tárgyát az adott iskolában esetleg egyáltalán nem tanították. A tanulókat a szünetekben kellett behívni az iskolába, hogy megtanulják a vizsgatételek ismeretlen anyagrészeit.

Magyar nyelvből és irodalmi olvasásból az első hivatalos tanterv 1951-ben, illetve 1952-ben jelent meg.

A tanári öntevékenység érdekes színfoltjáról számol be a területi hivatalos lap fordításos változatában, a *Kárpáti Igaz Szóban* 1946 őszén megjelent hír. Ebből az derül ki, hogy a vidék magyar iskoláinak egyikében a magyar órán a tanító az *Óda a pálinkás üveghez* című verset tanította a gyerekeknek, melyben az erkölcselenség és az iszákosság nyílt propagandája foglaltatott. A cikk eredetileg ukrán nyelven íródott, s az eredeti verscímet nem tudta a szerző hitelesen tolmácsolni, magyarra pedig tükörfordításban ültették át. Ez a költemény pedig nem volt más, mint a *Szerelemdal a csikóbőrös kulacshoz*, vagyis Csokonai Vitéz Mihály „bús” szívének „ünnepi” éneke. A vers beiktatása a tananyagba természetes, hiszen Keresztes Pál vagy Pintér Jenő irodalomtörténetében – melyen feltehetőleg felnőtt az illető pedagógus – a vers *A Magánosság*hoz és *A tihanyi ekhó*hoz című

költeményekkel egyenrangú méltatást kapott. 1946-ban a még Beregszászban tartózkodó Győry Dezső költő (később áttelepült Magyarországra) is tagja volt annak a bizottságnak, amely a könyvtárak magyar szépirodalmi anyagát szelektálta. A magán- (azaz otthoni) könyvtárakat nem bolygatták.

Az egész országban egységes óraterveket az Ukrán SZSZK Oktatási Minisztériuma hivatalos rendeleteinek tárában tették közé (a nemzetiségi iskolák számára külön rubrika az „anyanyelv” és az „anyanyelvi irodalom”). A tanterveket magyar nyelvből és irodalomból a Kárpátontúli Területi Pedagógus-továbbképző Intézet magyar kabinetjének módszerészei, vagy az ő megbízásukból iskolai tanítók és tanárok állították össze. A szovjet időszakban a magyar nyelvű tantervtervezeteket, illetve a teljes tankönyvkésziratokat le kellett fordítani ukránra/orszra, hogy azt Kijevben illetékes helyen jóváhagyhassák. A tantervek alapján készültek a tankönyvek. A legelső irodalomkönyv kivételével a magyar nyelv és irodalom tankönyvek szerzői mindig kárpátaljaiak voltak.

Az elemi iskolai osztályokra vonatkozóan az 1970-es magyar nyelvi tanterv (1–3. osztály) alapkövetelményei: „a tudatos olvasás”, a helyesírás, „a szabatos beszéd” elsajátítása. Ennek megfelelően a tantervnek három fejezete van: az 1. osztály számára az írás-olvasás tanításának követelményeit fogalmazza meg; a 2. osztályban a feladat az olvasás és a beszédkészség fejlesztése; a 3. osztályban pedig az alapvető nyelvtani ismeretek elsajátítását (a hang, a betű, a szó, a mondat), a helyesírási készségek kialakítását írja elő. Az olvasmányok tárgykörei: az októbrista és a pionír, a család, az évszakok, a haza (a Szovjetunió), a szovjet hadsereg, a szovjet ünnepek. Megismerkedhetnek a tanulók orosz, ukrán, kis részben pedig magyar alkotók (Petőfi Sándor, Arany János, Mikszáth Kálmán, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc) műveivel.

Ezzel szemben az 1986-os tantervben (1–4. osztály) megfogalmazott követelmények: „megérteni” és „felfogni” az elolvasottakat, a gondolat kifejezése szóban és írásban, „logikusan” és „képekben” gondolkodni. Új kifejezések: a didaktikai játék, a dramatizálás. A nyelvtani rész: az élőbeszéd és az írott nyelv, a hang, a betű, a szó, a mondat, a szöveg, a szófajok. Az olvasmányok között szerepel a gyermekirodalommal való ismerkedés, találkozzunk a házi olvasmányok jegyzékében két kárpátaljai szerző, Szalai Borbála és Balla László nevével. Mindkét tanterv koncentrikus.

Az általános iskolai (4–8. osztály; 1989-től: 5–9. osztály) tantervek lineárisak. Az 1970-es fejezetei: hangtan, jelentésstan, szóalkotás, szótan (a 4–5. osztályban); mondattan (a 7–8. osztályban). A megfogalmazott feladatok: az ismeretek differenciálása, gyakorlati alkalmazása, nyelvművelés, „aktív gondolkodásra” nevelés, a magyar nyelv és az orosz nyelv összehasonlítása.

Az 1981-es tanterv többek között idézi a szovjet alkotmány következő mondatát: „Az SZSZKSZ különböző fajú és nemzetiségű állampolgárainak egyenlő jogaik vannak.” A tanterv kifejezésre juttatja, hogy: „A magyar nyelvoktatás az iskolában a marxista–leninista szellemű nyelvtanításra épül.” A magyar nyelv minden sajátosságát a „tantárgyak közötti kapcsolat” alapján is be kell mutatni. A nyelvhelyesség kérdésében kimondja: „a tanulók beszédéből kigyomlálni a zsargont és a fölösleges idegen szavakat [...] Ez a munka csak úgy lesz eredményes, ha a magyar nyelv tanára tanulmányozza a helyi nyelvjárást, rendszeresen figyelemmel kíséri és javítja tanítványainak beszédét, ha megtanítja tanulóit arra, hogy állandóan korrigálják saját és társaik beszédét.”

Az 1987-es tanterv legelső mondata: „A nyelv az emberi érintkezés és gondolatközlés

eszköze, a népi hagyományok, a gazdasági, tudományos és kulturális vívmányok letéteményese.” Az értékelés kritériumainak egyik kitétele viszont, hogy kerülendők a tájnyelvi szavak, kifejezések. Ennek a tantervnek a végén szerepel először szakirodalmi ajánlás a pedagógusok részére, közte három kárpátaljai módszertani kiadvány (a szerzők Drávai Gizella, Kótyuk István és Csengeri Éva).

Az első magyar ábécéskönyv, egyben az első eredeti magyar nyelvű tankönyv 1947-ben jelent meg. (Előtte az írást-olvasást a fonemika módszerével tanították.) Szerzője Kutilán István volt, aki 1965-ig készítette a kárpátaljai ábécéskönyveket, utána ezt a feladatot Ónody Géza vállalta át.

Magyar irodalomból az általános iskolai anyag irodalmi olvasás, a középiskolai osztályokban: irodalomtörténet. Nincs külön szöveggyűjtemény, a szemelvények és a tananyagrészek egy könyvbe kerültek.

A második világháború utáni időszakban az első magyar irodalmi tankönyv 1950-ben jelent meg (két évvel korábban, mint az első hivatalos minisztériumi tanterv). Ez irodalmi olvasókönyv volt a magyar iskolák V. osztálya számára. Az összeállító Hidas Antal, a Moszkvában élő magyar író és – nyilván névleg – Máchlin Nátán, az ukrán oktatási minisztérium munkatársa, a szerkesztő pedig Hidas Antal felesége, Kun Béla lánya – Krásznova Anna (felvett név) volt. Hidas 1948-tól aktívan közreműködött szerzőként, fordítóként, szerkesztőként az ungvári könyvkiadó munkájában. Mindezt Moszkvából tette, de valószínű, hogy személyesen is megfordult Kárpátalján. Az olvasókönyvbe Petőfi Sándor, Arany János, Ady Endre, József Attila, Illés Béla, Zalka Máté, Balázs Béla, Várnai Zseni, Fodor József, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula és Darvas József művei kerültek be. Életrajzi adatokat csak Petőfiről találunk, akiről Hidas monográfiáját 1948-ban adta ki az ungvári tankönyvkiadó. Az olvasókönyv felépítésében nem ismerhető fel törvényszerűség, a felsorolt magyar írók művei Alekszandr Puskin, Lev Tolsztoj, Tarasz Sevcenko, Iván Franko és számos szovjet szerző magyarra fordított műveivel váltakoznak. A magyar irodalmi anyag a tankönyvnek mintegy negyed részét képezi.

Más nem lévén, ebből tanultak a VI–VII. osztályosok is (ekkor az általános iskola hétosztályos, magyar középiskola még nincs). A gyér magyar irodalmi anyag ellenére a Hidas–Máchlin-féle olvasókönyvet több mint egy évtizedig nem múlták felül. A VI. és a VII. osztályos tankönyv egyaránt 1954-ben jelent meg. Az elsőben a magyar irodalmi anyag: Petőfi Sándor, Gergely Sándor és Hidas Antal műveit, a másodikban: Petőfi Sándor és Hidas Antal műveit tartalmazza. A tankönyv végén – ami egy új momentum volt – irodalomelméleti ismeretek összefoglalását találjuk. E helyütt jelent meg először tananyagként Olesz Honcsar *Zászlóvivők* című regénye, ami később három évtizeden keresztül igen gyakran volt a magyar tannyelvű iskolákban az irodalmi érettségi vizsgadolgozatok egyik választható témája. Minden tankönyv végén az ukrán irodalmat mutatták be.

Az 1950-es évek közepétől beszélhetünk a második írásbeliség korszakáról. Ekkor megnyíltak a magyar középiskolák, a szükséges felső osztályos – magyar nyelv és irodalom, a többi tantárgyból a lefordított – tankönyvekre azonban a következő évtized elejéig kellett várni. 1960 és 1962 között a tankönyvkiadó az általános iskolai osztályok számára az 1950-es években kibocsátott könyveket adta ki újra, módosításokkal. Az első középiskolai irodalmi tankönyvekben, a magyar mellett, már nem voltak orosz és egyéb szovjet köztársaságokbeli szerzők, csak ukrán költők és írók. Ezek az első középiskolai irodalmi tankönyvek nagy lépést tettek a szakszerűség felé azzal, hogy előbb, illetve egy időben

jelentek meg a tantervvel, illetve ahhoz képest, mely 1961-ben jelent meg nyomtatásban. A IX. osztályban Balassi Bálintot, Csokonai Vitéz Mihályt, Eötvös Józsefet, Petőfi Sándort 42 órában tanították, a X. osztályban Arany Jánost, Jókai Mórt, Mikszáth Kálmánt, Gárdonyi Gézátt 37 órában, a XI. osztályban Ady Endrét, Móricz Zsigmondot, József Attilát, Zalka Mátét, Veres Pétert, Illyés Gyulát 29 órában, miközben mindhárom osztályban 70–70 óra állt a tárgy oktatásához a pedagógusok rendelkezésére. Az érettségi közeledtével egyre kevesebb magyar irodalmi ismeretet kaptak a magyar iskolák tanulói.

Bár az óratervben szereplő magyar órák száma nem egyezett meg a valóban a magyar irodalomnak szentelt órákéval, meg kell állapítanunk, hogy az 1940-es évek végén a magyar irodalom kiszorítására indult folyamat az 1960-as években visszafordult. Megindult az irodalomtanítás nagykorúvá válása a magyar tannyelvű iskolákban: nemcsak szövegismeretet, hanem műelemzési, életrajzi, irodalomtörténeti ismereteket is adott. A szovjet időszakban az irodalmi tankönyvek anyaga volt az egyetlen – persze esetleges – forrás a magyar történelemre vonatkozóan. Tantárgyként a magyar nép történelmének oktatását csupán 1989-ben vezették be a kárpátaljai magyar iskolákban, először fakultatív órakeretben, majd kötelező jelleggel, később ismét fakultatív tantárgy lett (ma is az). Ugyanez volt a helyzet a világirodalommal is. A szovjet időszakban egyáltalán nem volt benne a magyar iskolák tananyagában.

A magyar irodalom-tankönyvekben az egyetlen vitán felül elfogadott magyar alkotó „*a forradalmár költő*”, Petőfi Sándor volt. Második világháború utáni alkotó szinte egyáltalán nem kerülhetett be tankönyvekbe, a meghirdetett „*szovjet–magyar barátság*” ellenére. Ritka kivétel volt például Váci Mihály, akivel levelezett is az egyik tankönyvszerző, Drávai Gizella. Kötetéhez azonban az 1960-as években nem lehetett hozzájutni Kárpátalján, pedig ekkor már beengedték a magyarországi szépirodalmat. A kötetet az egyik magyar szakos egyetemista gépelte indigó alatt és terjesztette bizalmas körben. Egy másik tankönyvszerző, Balla László Veres Péterrel állt kapcsolatban. Az író *Helytállás* című elbeszélése aktuális volt az 1950-es években, mert igen sikeresen festette meg a magyar falu kollektivizálásának képét. Volt a műben egy mondat: „*A feje fölött levő Sztálin-kép éles és finom, de bölcs mosolya mintha világitott volna a füstös szobában.*” Sztálin halála után az író levélben adta meg az engedélyt, hogy a rosszul csengő nevet Leninével helyettesítsék a kárpátaljai magyar irodalom-tankönyvekben.

Az irodalomtanítás legfőbb célja még az 1980-as években is „a tanulók kommunista világnézetének kialakítása, eszmei-politikai és esztétikai nevelése.” „A tanulókkal tudatosan és alaposan el kell sajátítani az irodalmi alkotás eszmei és művészi gazdagságát, művészi ízlést kell beléjük plántálni. Az irodalmi művek olvasása és elemzése során a tanulók ismereteket sajátítanak el az írókról, azok munkásságáról, az irodalomnak a társadalom életében betöltött szerepéről. A tanító feladata feltárni az irodalmi alkotások vallásellenes vetületét is [...] a Lenin-műveknek és pártokmányoknak az irodalom és a művészet kérdéseivel kapcsolatos alapvető elveit és tételeit.”

Mind a magyar irodalom-, mind a magyar nyelvtankönyvek szerzői, a Hidas-féle tankönyv kivételével, kárpátaljai pedagógusok, szerkesztők voltak, többek között Csengeri Dezső, Kormos Adél, Vlagyimir Mihály, Vlagyimir Pirocska, Popovics Tibor, Drávai Gizella, Balla László, Gortvay Erzsébet, Kótyuk István, Palotai Etelka, Varga Júlia, Imre Éva, Kulin Katalin, Keresztyén Balázs, Bagu Balázs és mások.

A szovjet időszakban a kisiskolások az októbrista szervezet, az általános iskolások

a pionírszervezet, a felső osztályosok és a fiatal felnőttek pedig a komszomolszervezet tagjai voltak kötelező módon. Az októbristák és a komszomolok jelvényt, a pionírok vörös nyakkendőt viseltek. A szovjet iskolában kötelező volt az egyenruha viselése: sötétbarna szövetruha, a lányoknak hétköznapi fekete, ünnepi alkalmakkor fehér kötényvel.

8.3. Szakképzés

A csehszlovák időszakban Kárpátalján közel 40 ipariskola működött, melyekben 176 pedagógus és mester irányításával lehetett elsajátítani a szakmát. Ezen a területen tehát voltak hagyományok.

A szovjetrendszer is nagy hangsúlyt fektetett a szakképzésre. Az első szovjet típusú szakiskolák 1945-ben Ungváron és a Nagyszőlősi járási Újlakon nyíltak, melyekben 250 fiatal kezdte meg tanulmányait. Két évtized elteltével, 1965-ben a hét kárpátaljai szakiskolában 2.574-en tanultak. Ezután a szakiskolák száma rohamos növekedésnek indult, 23 tanintézetben 80 szakmát sajátíthatott el tizenhatezer diák. A szakiskolákba általános iskola és érettségi után is lehetett jelentkezni. A szakiskolákban 1.700 pedagógus és mester dolgozott.

Ugyanakkor az 1950–1960-as években a kárpátaljai iskolákban kötelezővé tették az olyan munkaórák beiktatását a tanmenetbe, amelyeken valamilyen szakmát kellett elsajátítani. Külön tanműhelyeket is kialakítottak, illetve a falusi iskolákban erdészeti, állattenyésztési, zöldségtermesztési, kertészeti, valamint szőlészeti csoportokat hoztak létre. Ezek a tanműhelyek az egyes iskolák szervezeti egységeiként működtek, az 1970–1980-as években azonban már több iskolára kiterjedő hatókörű termelési tankombinátokat hoztak létre. Az agrárgazdaságokat és az iparvállalatokat kötelezték, hogy vállaljanak „önkéntes” védnökséget e tankombinátok fölött. Az 1986/1987-es tanévben már 29 szakipari tankombinát és 16 több iskolát átfogó tanműhely működött Kárpátalján. Ezenkívül a gyárakban, üzemekben mintegy ötven tanműhelyt hoztak létre az iskolások számára.

Az eröltetett munkaoktatásnak is köszönhetően 1964-re már 35,8 ezer közép- és felsőfokú végzettségű szakember dolgozott Kárpátalján. Az 1920-as évektől az 1940-es évek közepéig a tanítóképzők, a kereskedelmi akadémiák, ipari és mezőgazdasági szakiskolák képezték a szakembereket. A szovjet időszakban ezeket az iskolatípusokat felváltották a technikumok és a szakiskolák, melyekben összesen nyolcvannolcezen szereztek ipari, mezőgazdasági, közoktatási, kulturális vagy egészségügyi szakirányú képesítést.

1965-ben összesen tizennégy szakképzőben folyt oktatás, ebből nyolc szakiskola (négy egészségügyi, valamint egy-egy képzőművészeti, zeneművészeti, pedagógiai és klubvezetői-könyvtárosi), és hat technikum (két politechnikai, valamint erdészeti, szövetkezeti, mezőgazdasági és kereskedelmi) volt, összesen 7,7 ezer diákkal.

Az 1960–1980-as években a huszti, a beregszászi, az ökörmezői és egy ideig az ungvári egészségügyi szakiskolák évente 300–400 felcserst és ápolót bocsátottak ki a kórházak, poliklinikák, rendelőintézetek, felcserközpontok és szülőotthonok számára.

1946-ban megkapta a működési engedélyét a Munkácsi Mezőgazdasági Technikum, amely az 1921-ben alapított tanintézet jogfolytonosa lett. Kezdetben három szakirányban folyt az oktatás: földművelés, zöldség- és gyümölcsstermesztés, valamint szőlészet. Később állatorvosi és könyvelő szakokat is indítottak. A tanintézetben nyolcvan tanterem